

Рівненський державний гуманітарний університет
Освітньо-ресурсний центр РДГУ
Кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

**ОСВІТА
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Рівне
2023

УДК 37.091:316.422
О-72

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 25 травня 2023 р.)

Рецензенти:

М. П. Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,

О. О. Красовська, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: Дейнега О. В., Дейнега І. О. (р. 1), Сойчук Р. Л. (р. 2), Яремович М. А. (р. 3), Глінчук Ю. О. (р. 4), Акімов В. Ю. (р. 5), Журба К. О. (р. 6), Грицай Н. Б. (р. 7), Яковишина Т. В. (р. 8), Лісова С. В. (р. 9), Третяк О. М. (р. 10), Боровець О. В. (р. 11), Синьчук О. М. (р. 12).

Освіта в умовах реформування: теорія і практика: монографія / Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л., Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю., Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В., Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В., Синьчук О. М.; за наук. ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2023. 354 с.

ISBN 978-617-601-425-6

У монографії представлено теоретичні та практичні аспекти дискурсу реформування освітньої системи України. Означену поліаспектність спроектовано на коло наукових проблем, пов'язаних із трансформаціями в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки, вихованням дітей і молоді в цифровому світі, формуванням національної та громадянської солідарності як особливих складників професійної підготовки майбутніх учителів, специфікою організації освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з плекання професійної ідентичності майбутнього вчителя, зокрема безпековим складником розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів і створення інформаційно безпечного й інклюзивного освітньо-виховного середовища закладу освіти, застосуванням інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі, набуттям професійної компетентності майбутніх педагогів і розвитком обдарованості, різновекторністю такої в закладах вищої освіти за умов європейського простору освіти.

Монографія стане в нагоді викладачам і здобувачам вищої освіти, а також усім, хто не байдужий до проблем освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

УДК 37.091:316.422

© Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л.,
Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю.,
Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В.,
Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В.,
Синьчук О. М., 2023

ISBN 978-617-601-425-6

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Реалії та трансформації в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки	6
РОЗДІЛ 2. Методологічні підходи до формування національної солідарності в майбутніх учителів	27
РОЗДІЛ 3. Сутнісна характеристика громадянської солідарності як особливого складника професійної підготовки майбутніх учителів	66
РОЗДІЛ 4. Безпековий складник у розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів	88
РОЗДІЛ 5. Наукова інтерпретація концепту «інформаційне насильство в освітньому середовищі закладу вищої освіти»	101
РОЗДІЛ 6. Виховання дітей і молоді в цифровому світі	116
РОЗДІЛ 7. Різнобічне виховання учнівської молоді в позакласній роботі з природничих предметів	135
РОЗДІЛ 8. Теоретичні засади розвитку проблеми обдарованості	148
8.1. Ретроспективний аналіз сутності поняття «обдарованість»	148
8.2. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованості в учнів початкової школи	162
8.3. Зміст підготовки вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми	173
РОЗДІЛ 9. Організація освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з формування професійної ідентичності вчителя	188
РОЗДІЛ 10. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкових класів	223
РОЗДІЛ 11. Застосування методу портфоліо в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів	273
РОЗДІЛ 12. Інноваційна методика ТАН-Содерберг у навчанні учнів із порушенням інтелектуального розвитку в інклюзивному освітньому просторі початкової школи	312

РОЗДІЛ 11

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПОРТФОЛІО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

О. В. БОРОВЕЦЬ

Сучасна європейська система вищої освіти базується на особистісно орієнтованих, діяльнісних технологіях, коли стрижнем освітнього процесу є особистість здобувача освіти, створення комфортних умов для його розвитку, реалізації природних задатків і здібностей, забезпечення можливостей вияву ініціативи, самостійності, творчості. У вимірі входження України до єдиного європейського освітнього простору увага до зазначених тенденцій видається надзвичайно важливою. Вивчення й упровадження ефективних методів і засобів навчання студентів у ЗВО сприятиме досягненню високих результатів, які задовольняють вимоги суспільства до сучасного фахівця, зокрема й у сфері освіти.

Оновлення системи професійної підготовки майбутніх педагогів пов'язане з реалізацією Концепції «Нова українська школа», яка регламентує виконання вчителем початкових класів нових функцій і ролей (консультанта, тьютора, ментора, коуча, модератора, фасилітатора), що зумовлює переосмислення ключових підходів до процесу навчання майбутніх фахівців у педагогічних ЗВО. З огляду на це присутньо вибудувати процес професійної підготовки на компетентнісному, діяльнісному, особистісно зорієнтованому підходах, реалізація яких дає змогу виконувати актуальні завдання в координатах професійної підготовки, формувати належну готовність випускників до педагогічної діяльності в сучасному закладі освіти, коли система знань, умінь, навичок, компетентностей стають інструментом продуктивних педагогічних дій в освітньому середовищі [2].

На нашу думку, у спектрі методів, що позитивно позначаються на виробленні в майбутніх учителів готовності до професійної діяльності,

вирізняється метод портфоліо. Застосування навчального портфоліо здобувача вищої освіти в процесі навчання детерміноване вимогами суспільства сьогодення до випускника ЗВО як до компетентного фахівця, який здатний не тільки творчо ставитися до майбутньої професійної діяльності, а й бути суб'єктом свого життя. Навчальне портфоліо майбутнього педагога припускає підготовку спеціаліста, спроможного навчатися й самовдосконалюватися, демонструючи реальність концепції «освіта впродовж життя».

У перекладі з англійської «portfolio» – «папка, справа, посада»; з італійської – «папка з документами», «папка спеціаліста»; з французької – «викладати», «формулювати», «нести», а також «аркуш», «сторінка» або «досьє», «зібрання досягнень» [5].

Поняттям «портфоліо» почали оперувати в Західній Європі передусім архітектори, що називали так теки, де розміщували ескізи будівельних проєктів для презентації їх замовникам: за наповненням таких тек робили висновки про професійні здібності майстра. У XIX столітті слово portfolio в Італії вживали як назву альбома з фотографіями. В епоху Ренесансу художники й архітектори подавали портфоліо, претендуючи на місце в Академії мистецтв або на участь у будівельному проєкті. За допомогою вміщених у портфоліо документів можна було скласти враження не лише про якість роботи, а й про професійний шлях претендента. У цьому сенсі ідеєю та терміном «портфоліо» послуговуються й досі художники та фотографи.

У 70-х роках XX століття термін «portfolio» ввійшов до педагогічної царини – переважно зі сфери бізнесу [26, с. 15]. Батьківщиною портфоліо в галузі освіти є США, де до цього методу навчання та оцінювання вдаються в процесі підготовки майбутніх учителів [28]. Метод портфоліо став популярним у багатьох країнах світу. Так, у Фінляндії саме з упровадження цієї форми обліку досягнень учнів ініціювали реформу освітньої системи [31].

Застосування поняття «портфоліо» у педагогічній науці та практиці пов'язане з працями Л. Васильченко, К. Вольфа, М. Вонакотта, К. Воуерс, Г. Голуб, Д. Літгла, А. Лоуренса, Н. Подлужної, М. Чошанової, О. Чуракової та інших. Портфоліо як засіб фіксації спрямованості особистісних інтересів і навчальних досягнень здобувачів освіти постає в доробках Н. Гальскової, В. Кравченко, О. Федотової та інших. Проблеми використання методу портфоліо в сучасній українській науці та практиці також присвячені праці Н. Василенко, Л. Гризун, Т. Олійник, О. Онопрієнко, І. Соколянської, М. Черемних та інших.

Аналіз науково-методичної літератури, а також практичний досвід увиразнюють доцільність залучення методу портфоліо в систему підготовки майбутніх учителів. У такому контексті портфоліо – це збірка (тека, набір, комплекс) матеріалів, що демонструють уміння майбутнього педагога виконувати завдання своєї професійної діяльності, вибирати стратегію й тактику професійної поведінки, демонструють прогрес і розвиток студента у процесі навчання та професійного становлення.

Здебільшого портфоліо – це серія робіт одного автора, об'єднаних загальною темою. У педагогіці вищої школи фігурує низка визначень для уточнення та пояснення терміна «навчальне портфоліо». Йдеться про такі, як:

- антологія робіт студента, аналіз і самооцінювання робіт;
- виставка навчальних досягнень студента з окремої дисципліни (або з кількох споріднених дисциплін) за певний період навчання (семестр, курс);
- колекція робіт студента, що всебічно демонструє не тільки його навчальні результати, а й зусилля, докладені до їхнього досягнення, а також очевидний прогрес у знаннях і вміннях порівняно з попередніми результатами;

- систематичний і спеціально організований збір доказів, використовуваних викладачем і студентом для моніторингу знань, навичок;
- спосіб фіксування, нагромадження й оцінювання індивідуальних досягнень студента в певний період його навчання;
- форма цілеспрямованого, систематичного та безперервного оцінювання й самооцінювання навчальних результатів студента [5, с. 54].

На ґрунті узагальнення різних підходів до визначення аналізованого поняття можна стверджувати, що портфоліо є практичним задумом, який передбачає самостійне визначення цілей, планування, виконання та оцінювання діяльності в індивідуальній чи груповій роботі здобувачів вищої освіти.

Сутність методу портфоліо полягає в тому, що здобувач вищої освіти за завданнями і рекомендаціями викладача укладає в свою збірку цінні матеріали, корисну інформацію, потрібні нормативно-правові документи, а основне – роботи, виконані ним самостійно – й на заняттях, і в поза аудиторний час.

Здобувач вищої освіти може укладати портфоліо впродовж усіх років навчання, може вести відбір матеріалів або з одного предмета, або з декількох протягом одного навчального року (семестру) або впродовж декількох років.

Н. Подлужна у своїх дослідженнях розглядає сформоване під час професійної підготовки портфоліо випускника, де він фіксує всі свої досягнення, а також стверджує: «Його слід регулярно оновлювати по мірі просування під час навчання за основним і супутнім напрямком професійної підготовки, а також включати в нього інформацію, що відображає актуальні вміння, навички та напрацювання компетенцій на кожному етапі професійного навчання та розвитку» [21, с. 229].

Такий вид портфоліо дає змогу правильно розставляти життєві пріоритети та демонструвати всі практичні навички, набуті під час навчання. У майбутньому випускник зможе вдало використати портфоліо під час пошуку роботи, першого місця працевлаштування: комплекс матеріалів у вигляді портфоліо є більш інформативним порівняно з резюме. У портфоліо випускника містяться розділи, відведені «інформації про себе, про цілі «Портфоліо» та його структуру; матеріалам про визнання довколишніми й усвідомлення студентами своїх досягнень, життєвого, навчального, професійного та наукового досвіду; інформації про накопичений досвід соціального життя, міжособистісні контакти, зв'язки, хобі, інтереси, кумирів; відомості про самооцінку студентом власних цінностей та ідеалів, уявлень про самого себе, свої сильні та слабкі грані, індивідуальну місію, тенденції в розвитку світу, перспективи, плани, особисті та професійні, а також про способи, засоби й час їхнього здійснення» [21, с. 230].

Укладання портфоліо з певного предмета відбувається під безпосереднім керівництвом викладача. Відбір матеріалів супроводжується поясненням студента, чому він вважає за необхідне дібрати саме ці роботи. Викладач може запропонувати скласти портфоліо окремим студентам або всій групі із своєї дисципліни, з окремого розділу, представивши серію запитань, завдань, структуру портфоліо. Найважливіше в цій роботі – самостійність студента у вигляді міркувань, аргументації, обґрунтування [22].

Т. Олійник виокремлює два основні підходи до використання портфоліо: «зовнішній – для ознайомлення інших (вчителів, комісії, учасників конференції тощо) з досягненнями особистості, визначення їх значущості, надання їм відповідної оцінки та представлення характеристики особливостей індивідуальної діяльності, внутрішній – для розвитку особистості та досягнення подальших успіхів за умов підвищення

рефлексивної діяльності, мотивації, розмаїття форм та вироблення більш чітких уявлень про власні успіхи, недоліки і можливості» [16, с. 79].

Після завершення роботи студент презентує портфоліо групі або на студентській конференції, де демонструє свій розвиток, прогрес із певної дисципліни, курсу, теми. З огляду на портфоліо здобувачі освіти роблять висновки про власну подальшу пізнавальну та творчу діяльність у цій галузі та вибудовують плани на майбутнє. Авторські комплекси матеріалів можуть відображати не лише навчальні (академічні) аспекти, а й комунікативні, соціальні, загальнокультурні, ерудицію тощо.

У портфоліо здобувач вищої освіти може представляти власні так звані «особистісні досягнення». Рівень особистісних освітніх досягнень кожного студента, як переконують результати педагогічних досліджень, складається з таких компонент, як:

- академічна успішність, що охоплює засвоєння змісту освіти відповідно до державного стандарту за освітньою програмою;
- фонд умінь, що забезпечує студентові орієнтацію в соціумі;
- пізнавальна творча активність студента протягом усього курсу навчання, зафіксована певним документом;
- особисті соціальні досягнення в ЗВО та поза його межами, які можна зафіксувати [7].

Метод портфоліо також є ефективним засобом об'єктивного оцінювання й самооцінювання особистісних компетентностей, перспективного професійного та творчого зростання особистості. За сучасних умов дистанційного навчання, коли значно зростає частка самостійної роботи студентів, портфоліо стає потужним інструментом самооцінювання навчально-пізнавальної праці здобувача освіти, рефлексії його особистісної діяльності, самоконтролю та самоперевірки власних успіхів, моделювання подальших дій.

Зрештою портфоліо – це вже не тільки збірка потрібних корисних матеріалів, а спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, у ході якого вони відбирають і аналізують певні навчальні одиниці, укладають власні напрацювання.

Портфоліо допомагає студентові організувати та систематизувати його навчально-дослідницьку діяльність, зібрати матеріали в одній теці, систематично повторювати й аналізувати інформацію, порівнювати власний рівень виконання окремих завдань, забезпечувати рефлексію, формулювати цілі й очікувані результати. Викладачеві портфоліо допомагає організувати додаткові джерела зворотного зв'язку зі студентом та оцінити результати його навчальної діяльності [17].

Освітнє значення портфоліо полягає в тому, що:

а) планування й самооцінювання студентом навчальних результатів, досягнень сприяють підтримці та стимулюванню мотивації учіння, розширенню можливостей навчання, формуванню вміння навчатися;

б) демонстрація освітніх досягнень уможлиблює індивідуалізацію та персоналізацію навчання студента;

в) аналіз помилок і досягнень унаочнюють поняття «компетентність» і «некомпетентність» студентів як майбутніх фахівців [22].

Застосування портфоліо допомагає змістити акцент із недоліків знань і вмінь студентів на конкретні досягнення з теми, розділу, предмета (створення ситуації успіху, досягнення); сприяє розвитку комунікативних здібностей студента; розвиває вміння самоаналізу та самооцінювання.

Укладання портфоліо з дисципліни спрямоване на особистісно орієнтоване навчання, адже передбачає не тільки накопичення знань, умінь і компетентностей, а й побудову механізму самоорганізації та самореалізації майбутнього фахівця, розвиток його пізнавальних здібностей. Портфоліо постає одним із засобів оцінювання й обліку досягнень студента. Як альтернативний спосіб оцінювання традиційних

форм контролю (тест, іспит) портфоліо припускає виконання таких важливих завдань, як:

- простежити індивідуальний прогрес студента, досягнутий ним у ході одержання знань і вмінь (без безпосереднього порівняння з досягненнями інших студентів);

- оцінити освітні досягнення й доповнити (замінити) результати тестування чи інших традиційних форм контролю студента (у такому разі підсумковий документ портфоліо може слугувати аналогом підсумкової оцінки (або виступати на рівні з нею);

- підтримувати та стимулювати навчальну мотивацію студентів;

- підтримувати їхню активність і самостійність, розширювати можливості навчання та самонавчання;

- розвивати навички рефлексивної та оцінної (самооцінної) діяльності студентів;

- формувати вміння навчатися – ставити мету, планувати й організовувати власну навчальну діяльність;

- сприяти індивідуалізації (персоналізації) освіти студентів;

- закладати додаткові передумови та можливості для успішної соціалізації [26, с. 6].

Роботу над портфоліо організовують на основі реалізації низки принципів, ключовими серед яких є: принцип ініціативності та самодіяльності, визнання індивідуальних особливостей здобувача освіти, створення належних і достатніх умов для його особистісного та професійного розвитку, систематичність і регулярність самомоніторингу, структурованість, логічність і лаконічність матеріалів, охайність і естетика оформлення, цілісність, тематична завершеність представлених матеріалів, наочність презентації портфоліо. Крім зазначених, у працях українських учених обґрунтовано такі принципи формування портфоліо:

- цілеспрямованості та мотивації (визначення цілей і завдань створення портфоліо, узгодження мети розроблення портфоліо й усвідомлення потреби пізнавальної діяльності суб'єктами освітнього процесу);

- системності (завдання портфоліо складають систему об'єктивних оцінок своїх можливостей і планування дій із подолання труднощів та досягнення вищих результатів);

- відповідності (відповідність цілей і завдань – структурі портфоліо; коментарів до портфоліо – змісту портфоліо);

- неоднорідності (формування структури портфоліо, надання йому різної форми);

- наукової обґрунтованості та об'єктивності оцінювання;

- структурування змісту портфоліо;

- оцінювання результатів тощо [4; 8; 13].

Створення портфоліо студента – поліфункціональний вид діяльності. У науковій літературі, присвяченій означеній проблемі, визначають такі функції:

- діагностична – фіксує реальний стан, зміни результатів навчання конкретного студента;

- прогностична – виявляє стратегію і тактику розвитку професійних компетентностей студента;

- управлінська – впливає на мету, інформацію, прогнози, рішення, організацію, виконання, аналіз, корекцію знань і вмінь студента;

- організаційна – упорядковує умови створення портфоліо студента;

- інформаційна – формування вірогідного масиву інформації про результати навчання студента;

- аналітична – зумовлює добір і оброблення вірогідної інформації з результатів навчання студента;
- рейтингова – розкриває діапазон умінь і навичок студента;
- педагогічна – вибудовує цілісність процесу навчання, виховання та розвитку студента;
- цілепокладання – демонструє результат навчання студента за поставленими цілями;
- мотивування – стимулює студентів до досягнення навчальних результатів;
- змістовна – окреслює освоєння фундаментальних понять, принципів і законів, усього спектра виконаних студентом робіт;
- розвивальна – забезпечує неперервність процесу навчання та розвитку мислення, комунікаційних можливостей студента;
- адаптаційна – мінімізує негативні наслідки сучасної ситуації, що в комплексі втворює ситуацію розвитку студента й полегшує адаптацію в суспільстві та набуття навичок ділової конкуренції [26, с. 16–17].

Значний досвід використання портфоліо в американській та європейській педагогічній практиці дає підстави стверджувати, що способи застосування таких є досить різноманітними, гнучкими й функціональними, а відтак уможливають розмежування портфоліо:

- залежно від авторства;
- від носія інформації;
- від цілей створення;
- за практико-результативною діяльністю;
- за суб'єктами діяльності;
- за цілями та ситуаціями використання;
- за характером і структурою;

- за способом оброблення та презентації інформації;
- за предметом дослідження.

У системі підготовки майбутнього вчителя в закладах вищої педагогічної освіти здебільшого використовують такі види портфоліо, як:

- портфоліо документації,
- портфоліо-скарбничка,
- портфоліо процесу,
- портфоліо презентаційний,
- портфоліо оцінний,
- портфоліо відгуків,
- портфоліо досягнень.

Портфоліо документації – це збірка сертифікованих (документованих) індивідуальних освітніх досягнень. Така модель припускає можливість і якісного, і кількісного оцінювання матеріалів портфоліо. Це можуть бути документи студента, що уможливають простеження розвитку і зростання в навчанні: залікові книжки, свідоцтва, посвідчення, сертифікати, грамоти, здобуття додаткової освіти, проходження сертифікатних курсів тощо [25].

Портфоліо-скарбничка містить матеріали, авторство яких не належить студенту. Йдеться про запропоновані педагогом або дібрані самостійно пам'ятки, схеми, алгоритми, списки літератури, ксерокопії статей періодичних видань, ілюстрації, нормативно-правові документи, зразки розробок і конспектів уроків, позаурочних заходів тощо. Інформацією та матеріалами портфоліо-скарбнички здобувач освіти може послуговуватися не лише під час вивчення певної дисципліни, а й у ході педагогічної практики, підготовки до іспитів, державної атестації, а також у процесі майбутньої професійної діяльності.

Портфоліо процесу демонструє хід і рівень самостійного застосування студентом здобутих знань і вмінь під час виконання різних за складністю та рівнем самостійності завдань (навчальних, дослідницьких, творчих, інформаційних, соціальних проєктів).

Портфоліо презентаційний використовують для узагальнення та підсумовування результатів діяльності здобувачів освіти на певному етапі процесу навчання, презентації рівня майстерності майбутніх учителів, досягнутого за певними напрямками. Він містить кращі роботи студентів, відібрані ними самими або викладачами. Презентаційний портфоліо частіше, ніж інші види, може бути не лише індивідуальним, а й груповим.

Портфоліо оцінний збирають для контролю накопичених знань і вмінь студента, а тому він складається з контрольних матеріалів різних видів: контрольні роботи, тести, схеми, кросворди, зразки робіт тощо. Такий вид портфоліо викладач може укладати самостійно для підсумкового оцінювання навчальних досягнень студента.

Портфоліо відгуків охоплює характеристики ставлення студента до різних видів діяльності, представлені викладачами, можливо, однокласниками, вчителями (під час практики), а також письмовий аналіз самого студента своєї конкретної діяльності та її результатів. Такий вид портфоліо має вигляд текстів – висновків, рецензій, відгуків, резюме, есе, рекомендаційних листів та інше. У арсеналі українських ЗВО трапляється порівняно нечасто.

Практика роботи з портфоліо в процесі професійної підготовки майбутніх учителів дає підстави стверджувати про ефективність таких комплексних моделей портфоліо, як:

а) портфоліо з трьох розділів, зокрема: розділ документів + розділ робіт + розділ відгуків;

б) портфоліо з двох розділів:

- розділ документів + розділ робіт;

- розділ документів + розділ відгуків;

- розділ робіт + розділ відгуків [26].

Залежно від носія інформації портфоліо поділяють на паперове (тека з паперами) й електронне (у електронному варіанті на різних носіях інформації). Електронне портфоліо студент може створити за допомогою завантаження низки документів до спеціально створеної папки, на спеціально відведена для цього частину загального сайту курсу, що передбачає роботу студента за заздалегідь складеним шаблоном [9; 18]. Нині, за умов дистанційного навчання, укладання електронного портфоліо практикують дедалі частіше. За бажанням, можна укласти паперовий еквівалент електронного портфоліо – папку з документами, що містить основні моменти й твердження про фахівця та його діяльність.

Єдиного підходу до структури, розділів портфоліо не має і не повинно бути, адже таку збірку матеріалів укладають відповідно до конкретної мети, а сама вона відображає індивідуальні бачення автора. Велике значення для змісту та наповнення портфоліо має специфіка навчального курсу, у межах якого його укладають. Як зазначають сучасні педагоги, робота над створенням портфоліо вимагає від студента регулярного самомоніторингу, спрямованості на самовдосконалення [23].

Роботу над портфоліо організують поетапно та планомірно. Науково-методична література пропонує різні підходи до визначення основних етапів створення портфоліо. Так, виокремлюють три етапи:

1 етап – ознайомлення студентів із сутністю поняття «портфоліо», ухвалення майбутніми вчителями рішення про його створення; постановка цілей роботи; обговорення змісту, критеріїв оцінювання;

2 етап – комплектування і відбір матеріалів, їхнє естетичне оформлення;

3 етап – осмислення (різноманітні рефлексійні роботи впродовж року й обов'язкова рефлексія остаточного варіанту портфоліо. Аналізу підлягає і результат, і процес навчання) [26].

Створення портфоліо передбачає наповнення його дидактичними, методичними, організаційними, діагностичними, наочними матеріалами, які доцільно використовувати під час підготовки та проведення аудиторних занять, проходження педагогічної практики, під час самостійної роботи студентів. Кожен здобувач освіти укладає індивідуальну збірку матеріалів, керуючись рекомендаціями викладача, а також доповнюючи її інформацією, отриманою під час вивчення інших професійно спрямованих дисциплін.

Важливим етапом роботи з портфоліо є його представлення й оцінювання. Студенти повинні ретельно готуватися до презентації власних напрацювань, чітко розуміти критерії оцінювання [15]. Оскільки метод портфоліо застосовують у вищій школі, логічним видається проведення «портфоліо-конференцій» для оцінювання такого виду студентської роботи. Фактично, викладач разом зі студентами виконує спільний аналіз і оцінювання їхніх умінь і здібностей, спільно з ними розглядає ідеї, інтереси, звички, загальні здібності та ставлення до навчальних цілей.

Укладаючи портфоліо, здобувачі освіти мають пам'ятати, що підвалинами успішної професійної діяльності в сучасному суспільстві постають самостійність та ініціативність фахівців, здатних орієнтуватись у викликах, проблемах, завданнях, обставинах, засобах сьогодення для ухвалення та реалізації ефективних рішень. Такого рівня фахової підготовки досягають за умови систематичного вдосконалення вміння самостійно працювати [10].

Робота над портфоліо передбачає творчу самостійну роботу здобувача освіти, але й не унеможливорює спільної діяльності викладача та студента, що окреслює майбутній процес і результат цілеспрямованого професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога під час виконання тих чи тих освітніх завдань. Викладач відіграє роль помічника, консультанта, надає рекомендації, допомагає зорієнтуватися в інформаційній базі. Саме він сприяє розвитку самооцінювання та

самоаналізу студентів, долучається до рефлексивного обговорення продуктів їхньої діяльності. Від роботи викладача, від його вміння позитивно ставитися до помилок студентів, толерантно спілкуватися з ними, підтримати й заохотити значною мірою залежить результативність цього методу [24].

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду підготовки майбутніх учителів розкриває детермінованість конкурентоспроможності сучасного педагога на ринку праці його здатності опановувати нові технології, адаптовуватися до мінливих умов, оперативно орієнтуватися у проблемних ситуаціях. Саме такі завдання, на наш погляд, можна виконувати шляхом залучення методу портфоліо. Портфоліо дає змогу викладачеві та студентові, зокрема, дібрати подальші кроки на шляху вивчення певної дисципліни, програмного матеріалу. Як відомо з практики, у педагогічних ЗВО портфоліо ще не досить часто використовують на тлі, утім, поширення тенденції до популяризації портфоліо як методу навчання та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Власний досвід застосування методу портфоліо дає підстави стверджувати про його ефективність у опануванні майбутніми педагогами змісту дисциплін професійно орієнтованого циклу. До прикладу, здобувачі освіти спеціальності 013 Початкова освіта укладають портфоліо під час вивчення курсу «Дидактика початкової освіти». На наш погляд, такий вид роботи стимулює студентів до розвитку мислення, творчих можливостей, досягнення високих результатів у освітньому процесі. Мотивацію до створення портфоліо підсилює ще й перспектива його використання не лише для засвоєння матеріалу дисципліни, підготовки до екзамену, а й як окремих розділів під час опрацювання інших предметів, проходження різних видів педагогічної практики, написання курсових і кваліфікаційних робіт, а також для участі в науково-методичних конференціях, семінарах тощо.

У площині моделювання процесу створення студентами портфоліо викладач зобов'язаний приділяти значну увагу формуванню інтегральної, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, регламентованих освітньо-професійною програмою, державним стандартом вищої освіти (компетентність – це інтегрована здатність особистості, яка набута в процесі навчання і включає знання, уміння, навички, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці). Так, орієнтиром у застосуванні методу порт фоліо під час навчання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта вважали стандарт вищої освіти [27] й освітньо-професійні програми, що визначають компетентності, формування яких, на наше переконання, доцільно організовувати на основі методу порт фоліо. Йдеться, зокрема, про:

1) інтегральну компетентність (здатність виконувати складні спеціалізовані задачі початкової освіти з розумінням відповідальності за свої дії);

2) загальні компетентності (ЗК-3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. ЗК-5. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми. ЗК-6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел);

3) спеціальні (фахові) компетентності (СК-2. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності. СК-8. Здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти. СК-12. Здатність доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи) [27].

Компетентнісний підхід нині є одним із ключових в організації професійної підготовки майбутніх учителів, окрім системного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого й ін. [24]. Аналіз сутності, значення, функцій методу портфоліо доводить його відповідність меті, завданням і концептуальним засадам практико зорієнтованого навчання, а тому ефективність для реалізації компетентнісного підходу.

Перед початком використання методу портфоліо викладач мусить визначити орієнтовні варіанти складу і структури портфоліо; розробити критерії та параметри для оцінювання складників портфоліо; встановити терміни, протягом яких індивідуальні навчальні досягнення будуть актуальними для накопичення у портфоліо. Також викладач повинен забезпечити ознайомлення здобувачів освіти із сутністю досліджуваного методу, особливостями укладання та вимогами до портфоліо з навчальної дисципліни.

За рекомендаціями викладача студенти опрацьовують педагогічну літературу, присвячену проблемі створення та застосування портфоліо, розглядають зразки різних видів портфоліо здобувача освіти, вчителя початкової школи. Після усвідомлення сутності й основних завдань укладання портфоліо студенти можуть висловлювати власні пропозиції щодо структури й етапів створення індивідуальних тек (збірників).

На різних етапах роботи над портфоліо здобувачеві доцільно надавати консультації. Консультація – це така форма заняття, під час якої студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання. Так, під час укладання індивідуальних портфоліо здобувачі першого курсу на консультаціях обговорювали етапи, уточнювали структуру та наповненість портфоліо. Консультації були й індивідуальними, й для групи студентів. Зважаючи на останнє, наголосимо на надзвичайній важливості консультування викладачем: створення портфоліо – частина самостійної роботи студента, що постає завершальним етапом виконання навчальних завдань (знання можна визнавати надбанням студента тільки за умови, що

той доклав для їхнього здобуття інтелектуальні та практичні зусилля). Самостійна робота над портфоліо сприяє прищепленню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю для навчання і професійної діяльності.

Під час індивідуальних і групових консультацій викладач доносить до студентів такі ключові позиції:

1) портфоліо студента відображає не лише успіхи та досягнення, а й матеріал, який висвітлює різні напрями його роботи, навіть недостатньо вдалі спроби (у майбутньому такі матеріали слугуватимуть стимулом до вдосконалення, дадуть змогу оцінити прогрес);

2) змістова наповненість портфоліо відповідає принципу цілісності, що передбачає тематичну завершеність поданих матеріалів;

3) інформацію для портфоліо добирають на основі принципів об'єктивності й достовірності;

4) виклад інформації є послідовним і зрозумілим, чітко структурованим і логічним, максимально лаконічним;

5) за змоги наводять приклади, унаочнення результатів певних видів діяльності;

6) дотримання правил оформлення матеріалів портфоліо: охайно, естетично, грамотно;

7) матеріали портфоліо систематично оновлюють.

Успіх і результативність роботи над портфоліо, на нашу думку, значною мірою залежить від низки умов:

- реалізація системи принципів, серед яких – цілеспрямованість, системність і систематичність, структурованість і логічність, тематична завершеність, об'єктивне оцінювання та самомоніторинг;

- сформованість у здобувачів вищої освіти мотивації, пізнавальних інтересів і навичок самостійної навчальної діяльності;

- педагогічне керівництво та контроль викладача, система стимулів і зрозумілі вимоги та критерії оцінювання.

За дотримання зазначених вище умов робота над створенням портфоліо з навчальної дисципліни сприятиме формуванню у студентів інтелектуальних і вольових якостей, потрібних майбутньому вчителю, плекатиме стійку потребу навчатися, поповнювати знання, удосконалювати навички, забезпечуватиме розвиток відповідальності, зібраності, організованості й ініціативи, загартування волі тощо.

За умов дефіциту часу чи невміння грамотно організувати самостійну навчальну діяльність посутньо допомогти здобувачам освіти молодших курсів раціонально спланувати, спроектувати роботу над портфоліо, тобто змоделювати обсяги, зміст, послідовність дій упродовж певного відтинку часу.

Під час укладання портфоліо з навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти, особливо молодших курсів, розвивають уміння навчатися самостійно. Вивчення дисципліни професійно орієнтованого циклу передбачає опанування не лише її змісту, а й культури розумової праці, досвіду творчої діяльності. У своїх дослідженнях українські науковці (А. Алексюк) називають потрібні для засвоєння науково-педагогічних знань уміння:

- читати з різною метою (для засвоєння важливих деталей, пошуку відповіді на запитання, критичного оцінювання, розвитку словникового запасу тощо);

- опрацьовувати першоджерела, користуватися книгою як знаряддям праці;

- орієнтуватися в інформаційному просторі та знаходити необхідну інформацію;

- конспектувати;

- будувати схему спостережень, описувати процеси на основі власних спостережень;
- виокремлювати основне, абстрагуватися від другорядного;
- слухати, на слух визначати найбільш вагоме;
- аргументовано висловлювати свою думку;
- стисло викладати свої та чужі думки;
- логічно мислити;
- систематизувати, класифікувати явища;
- бачити й розуміти причини та наслідки процесу виникнення і розвитку того чи того явища;
- аналізувати факти, робити узагальнення і висновки;
- самостійно ставити завдання та інше [1, с. 8].

Усі вищеперераховані й інші вміння підлягатимуть розвитку в ході роботи над портфоліо. Викладач повинен надавати змогу здобувачам освіти виявити ініціативу, творчість, власне бачення структури й оформлення індивідуальних портфоліо.

З огляду на те, що портфоліо навчальної дисципліни має містити обов'язкові елементи, розглянемо орієнтовний зміст портфоліо майбутнього вчителя початкової школи, що зазвичай охоплює три розділи.

Перший розділ складається з двох підрозділів – творчого та програмного. У творчому студент у довільній формі репрезентує бачення себе як професіонала (створення моделі, резюме, програми тощо), визначає майбутній індивідуальний стиль діяльності, виконує самоаналіз, самооцінювання, вибудовує перспективний план самовдосконалення і розвитку професійної компетентності. Програмний підрозділ передбачає теоретичну підготовку майбутніх педагогів, а тому відображає виконання навчальних завдань (аудиторних і позааудиторних, завдань для самостійної роботи, індивідуальних навчально-дослідних).

Другий розділ як практично спрямований формують матеріали, що слугують проєкцією результатів навчально-пізнавальної діяльності студента, самостійних науково-методичних пошуків майбутніх педагогів та їхнього педагогічного досвіду й досвіду фахівців-професіоналів. Розділ пропонує систематизовані матеріали з практичною значущістю для виконання різних видів професійно-педагогічної діяльності майбутнього вчителя. Якщо обсяг зібраної інформації досить значний, його логічно розподілити за підрозділами:

- педагогічні ідеї та досвід педагогів-новаторів, досвід авторських шкіл, альтернативних закладів освіти (у вигляді описів досвіду, цитувань праць видатних педагогів, укладання анотацій, тезисних планів);

- матеріали, зібрані в процесі спілкування з учнями початкової школи та проведення діагностичних процедур (тести, анкети, фотографії, побажання, творчі роботи учнів, записки дітей тощо);

- словник педагогічних та інноваційних термінів. Словникова робота студентів із науково-педагогічними поняттями сприяє розвитку в них навичок визначення поняттєвого апарату власної науково-дослідної роботи, забезпечує можливість ефективного аналізу ключового поняття, вміння доцільно оперувати педагогічними категоріями;

- документація вчителя початкової школи, що розкриває нормативно-правові аспекти професійно-педагогічної діяльності педагога початкових класів. Робота над заповненням цього підрозділу спонукає студентів до розуміння необхідності ґрунтовної обізнаності з нормативними документами, які регламентують діяльність педагога (Державний стандарт початкової освіти, навчальні плани, програми, аналіз альтернативних підручників, критерії та норми оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи тощо);

- скарбничка інноваційних науково-педагогічних матеріалів (нові шляхи розв'язання певної педагогічної проблеми, креативна модель, технологія вдосконалення науково-педагогічного явища чи процесу тощо);
- висловлювання відомих педагогів, науковців, учителів-новаторів;
- методична скарбничка, що містить плани, алгоритми, зразки розробок уроків, застосування інноваційних технологій і сучасних дидактичних засобів, схеми аналізу уроків, позакласних заходів та інший методичний матеріал;
- власна бібліографія прочитаних видань і список наукових статей за фаховими дисциплінами, що забезпечує зв'язок наукових розвідок студентів з науково-педагогічною періодикою, Інтернет-матеріалами;
- гумористичний розділ, що ілюструє педагогічні ситуації (зібрані чи вигадані), яких варто уникати.

У третьому розділі наявні пояснення, відгуки та матеріали, що демонструють якісний науково-педагогічний і професійний прогрес автора портфоліо в освоєнні професії (наукові статі, тези, рецензії на них наукових керівників, інформаційні листи науково-педагогічних заходів (конференцій, семінарів, форумів), участь у конкурсах, олімпіадах та інше. Тут доцільно передбачити підрозділ із документами, що ілюструють досягнення здобувача вищої освіти: дипломи, грамоти, сертифікати, посвідчення, подячні листи за перемоги й участь у конкурсах, змаганнях тощо. Цей розділ дає змогу простежити активність студента, його зацікавлення, навчальну, наукову чи громадську діяльність.

Самостійна робота над створенням портфоліо супроводжується відтворювальною та творчою діяльністю студента. З огляду на це розрізняють три її рівні: репродуктивний (тренувальний), реконструктивний, творчий (пошуковий). Репродуктивну роботу виконують за певним зразком: заповнення таблиць і схем тощо, тож пізнавальна діяльність полягає у пізнанні, осмисленні. Реконструктивна

робота стосується перебудови рішень, складання планів, тез, анотацій, написання рефератів, укладання структурно-логічних схем та іншого. Творча робота вимагає аналізу проблемних ситуацій, отримання нового продукту. Студент самостійно обирає метод розв'язання завдання.

Портфоліо – це метод систематизації результатів самостійної пізнавальної та науково-дослідної роботи студентів, узагальнення, поглиблення та розширення знань, здобутих на аудиторних заняттях. Певні завдання на лекційних, практичних, лабораторних заняттях допомагають студентам дібрати найважливіші матеріали для укладання портфоліо, а також сприяють їхній самоорганізації. Однак найбільший пласт інформації для портфоліо здобувачі освіти накопичують шляхом самостійної роботи.

У руслі вимог сучасного суспільства освітній процес у вищій школі вирізняється спрямованістю на підготовку конкурентоспроможного фахівця, творчої самостійної особистості. Працювати за шаблоном, інструкцією – нині вже не є достатнім. Тому вагому роль у процесі підготовки майбутнього вчителя відіграє самостійна робота студентів.

Навчання в закладах вищої освіти педагогічного профілю передбачає багатопланову та багатоаспектну самостійну роботу студентів, оскільки саме на студентські роки припадає найактивніше формування потреби самостійно поновлювати знання, доповнюючи їх відомостями, почерпнутими з лекцій, лабораторних і практичних занять. Потреба організації самостійної роботи зумовлена зростаючими вимогами до рівня загальної і фахової підготовки випускників ЗВО, зміною освітніх парадигм, підготовкою майбутніх фахівців до професійного, компетентного входження в ринок праці з ґрунтовно сформованими потребами у постійній професійній самоосвіті та саморозвитку.

Для виконання завдань, поставлених перед вищою школою, потрібно вдосконалювати освітній процес, розробляти нові методи і форми взаємодії викладача та студента, організовувати і підтримувати самостійну навчальну діяльність майбутніх педагогів. Априорі ж відомо, що тільки

знання, набуті людиною в ході активної пізнавальної самостійної діяльності, завдяки власному досвіду, стають її справжнім здобутком. Особливе значення має самостійна робота за умов воєнного стану, карантинних обмежень, тобто без змоги організувати безпосередню взаємодію викладача і здобувачів в очному форматі, а також із труднощами проведення онлайн занять через проблеми зі зв'язком.

Під час змішаного та дистанційного навчання самостійна робота студента є основною формою оперування навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною регламентують навчальна програма з курсу, методичні матеріали, завдання та вказівки викладача. Результати самостійної роботи здобувачі освіти можуть подавати у форматі портфоліо.

Крізь призму використання портфоліо з метою представлення результатів самостійної роботи розглядаємо останній як метод, призначений для систематизації результатів самостійної роботи студентів, узагальнення, поглиблення і розширення знань, здобутих на аудиторних заняттях; теку, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, що постають результатом його самоосвітньої діяльності з конкретної навчальної дисципліни; засіб, за допомогою якого можна оцінити рівень підготовки студента до професійної діяльності. Метод портфоліо покликаний допомогти самостійно встановити досягнутий освітній рівень, окреслити подальші кроки у вивченні програмного матеріалу і більш активно брати участь в освітньому процесі.

Спектр методів і форм самостійної роботи студентів педагогічних спеціальностей є достатньо широким, як-от: самостійне вивчення й опрацювання наукової, науково-популярної, навчальної, методичної, художньої та іншої літератури; написання рефератів з конкретної наукової теми; виконання самостійних завдань з елементами проблемного пошуку; виконання дослідницьких завдань; розроблення методичних матеріалів;

написання есе, підготовка проєктів [3]. У науково-методичних працях створення портфоліо часто потрактовують як своєрідний комплексний проєкт, що зумовлює важливість накопичення викладачами відомостей про проєктну технологію навчання.

Одна з найважливіших вимог до завдань для самостійної роботи студентів – це поступове нарощування їхньої складності від рівня, доступного тому, хто навчається на початку роботи, до потрібного рівня наприкінці. Вибудовуючи таку систему завдань, викладач повинен брати до уваги розвивальність і проблемність навчання. Дотримання такої вимоги забезпечує більшу ефективність навчання, породжує інтерес у тих, хто навчається, сприяє прищепленню стійкої мотивації до вивчення предмета.

Посутній аспект організації самостійної роботи студентів складає питання техніки пошуку інформації. Нині інформаційне поле й доволі значним, і варто попередити здобувачів освіти про потребу використання достовірних наукових сучасних джерел [20]. Це означає набути чіткого уявлення про загальну систему науково-технічної інформації; знання всіх можливих джерел інформації за фахом; уміння вибрати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань і умов діяльності; навички залучення бібліографічних і допоміжних матеріалів. Здобувачі освіти зобов'язані засвоїти поділ джерел інформації на первинні та вторинні: до первинних належать книги, документи, періодичні та спеціальні видання, а також дисертації, рукописи, архівні документи; до вторинних – різноманітні інформаційні видання, як-от довідкова література, каталоги, картотеки, бібліографічні видання.

Під час укладання портфоліо з курсу «Дидактика початкової освіти» студенти накопичують і систематизовують матеріали, що є результатами їхньої самостійної роботи з навчальної дисципліни, зокрема:

- сертифікати, грамоти за участь у наукових і науково-практичних конференціях та семінарах, сертифікати про проходження курсів

(наприклад, для здобувачів вищої педагогічної освіти корисною буде низка сертифікованих курсів на платформі EdEra);

- конспекти першоджерел і додаткових джерел інформації (до прикладу, серед завдань для самостійної роботи студентів із курсу «Дидактика початкової освіти» передбачено опрацювання і аналіз наукових статей, присвячених проблемам методів навчання, уроку як форми організації навчання, сучасних підходів до організації навчання в Новій українській школі, створення освітнього середовища закладу освіти, навчальних осередків тощо, а також ознайомлення з творами видатних зарубіжних і українських дидактів);

- реферати, тези доповідей на семінарах, есе й інші творчі роботи;

- плани, програми, тези доповідей, статті;

- анкети, результати опитування, інтерв'ю з професіоналами-практиками за фахом;

- бібліографія новинок психолого-педагогічної та методичної літератури;

- анотації та короткі резюме відвіданих лекцій і практичних занять викладачів тощо;

- заповнені таблиці (наприклад, таблиці «Компоненти процесу навчання», «Діяльність вчителя і учнів у різних видах навчання», «Переваги і недоліки форм організації навчання»), структурно-логічні схеми («Класифікація методів навчання», «Багатоваріантність структури уроку», «Функції та структура підручника для початкової школи», «Види і методи контролю»);

- аналіз відвіданих уроків, власні розробки (плани-конспекти) уроків, ранкових зустрічей, моделювання тематичного дня, тематичного тижня тощо.

Успіх самостійної роботи студента над укладанням портфоліо залежить від уміння організувати свій позааудиторний час, набуттю якого сприяли запропоновані під час консультацій поради та рекомендації. Розглянемо їх.

1. Чітко визначте і лаконічно сформулюйте власні цілі та завдання, розробіть план їхнього виконання, продумайте конкретні терміни виконання кожного завдання. Намагайтеся не відхилятися від запланованого, за потреби вносьте доцільні корективи. Такий підхід забезпечить оптимальну організацію часу.

2. Виконуйте всі завдання, застосовуючи оптимальний набір способів і засобів діяльності.

3. Не опускайте рук, якщо виникають труднощі, проблеми. У ситуації, коли не можете впоратися самостійно, зверніться по пораду, допомогу, рекомендації.

4. Учіться цінувати свій і чужий час, застосовуйте раціональні прийоми праці.

5. Не забувайте, що продуктивність праці пов'язана з рівнем працездатності особистості. Тому подбайте про раціональний розпорядок дня, правильно харчуйтеся, повноцінно відпочивайте. Якщо якась справа вдається не відразу, можна тимчасово відкласти її й узятися до іншої корисної справи або зробити невелику перерву для активного відпочинку, зміни виду діяльності. Після цього варто знову повернутися до виконання попереднього завдання.

6. Беріть до уваги свої індивідуальні особливості, встановіть для себе правила чергування розумової і фізичної праці. У процесі творчої діяльності не пропускайте періодів натхнення, коли все виконується легко та швидко.

7. Привчіться систематично аналізувати й оцінювати результати власної діяльності, робити висновки про якість проведеної роботи,

відповідність запланованому. Опануйте прийоми самопримусу, самозаохочення, самоспонування.

Під час роботи студентів молодших курсів над індивідуальними портфоліо викладач повинен систематично надавати допомогу та консультувати. Опитування здобувачів освіти першого курсу дають підстави стверджувати, що 60% студентів визнають потребу систематичних консультацій і настанов викладача під час створення портфоліо, і лише 15% зазначають, що вступної консультації їм було достатньо для того, щоб самостійно працювати над індивідуальним портфоліо. 55% студентів вважають, що портфоліо є ефективним засобом оцінювання рівня підготовки майбутнього вчителя, оскільки дає змогу відстежувати індивідуальний прогрес студента. Стільки само здобувачів освіти зауважують, що їм подобався процес створення портфоліо, можливість виявити творчість у оформленні, 10 % – усвідомили значення виконуваної роботи лише під час підготовки до іспиту. Значна частина здобувачів вищої освіти задоволені результатом своєї роботи (85 %), переконують, що доклали максимум зусиль, аби виконати завдання якісно. 15 % опитаних повідомили, що їм були необхідні додаткові стимули (нагадування, зауваження) викладача, щоб вчасно виконувати завдання для укладання портфоліо.

Із практики постає зрозумілим, що формування в окремих студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи відбувається внаслідок спонування (наказ, вимога) викладача. Однак значно ефективнішим способом формування мотивації до виконання завдань самостійної роботи, укладання результатів у вигляді портфоліо видається розвиток пізнавального інтересу до предмета, який вивчають, до його засвоєння. Вчені-педагоги наголошують, що діяльність, ґрунтована на глибокому інтересі не лише до результату, а й до її процесуальних компонент, є найпродуктивнішою, адже саме від неї людина отримує задоволення. Прищепити зацікавлення навчальною дисципліною, інтерес до створення

портфоліо можна завдяки донесенню до свідомості студентів значущості змісту курсу для майбутньої професійної діяльності, завдяки цікавим формам роботи, захопливому процесу навчання, можливості презентувати публічно результати своєї праці.

Метод портфоліо передбачає представлення результатів роботи кожним студентом. Для цього можна провести підсумкове заняття з курсу, організувати презентаційну портфоліо-конференцію. Готуючись до презентації власного портфоліо, здобувачі освіти мають ґрунтовно продумати та розкрити сильні грані своєї діяльності, показати власний прогрес і розвиток, лаконічно, але змістовно проілюструвати результат індивідуальної роботи. Варто звернути увагу здобувачів освіти на особливості представлення портфоліо за умов традиційного та дистанційного навчання, тобто на специфіку презентації своєї праці та власних досягнень за кафедрою в аудиторії чи онлайн.

На цьому етапі роботи над студентськими портфоліо викладач зобов'язаний провести консультації та надати рекомендації щодо якісної підготовки до представлення портфоліо. Зокрема, можна запропонувати здобувачам освіти пам'ятки «Як підготуватися до представлення портфоліо», «Поведінка під час презентації портфоліо».

Як підготуватися до представлення портфоліо

1. Заздалегідь підготуйте матеріал, із яким будете виступати.
2. Пам'ятайте: ваше завдання – не просто проінформувати про щось, а переконати в правильності ваших поглядів на те чи те питання.
3. Згрупуйте матеріали, які у вас є, відповідно до плану представлення.
4. Узагальніть основні положення кількох джерел, унаслідок чого думки, викладені в кількох працях, звучатимуть повніше та переконливіше.
5. Ви можете представити свою роботу, пояснюючи, описуючи, розповідаючи чи доводячи, відповідно до форми захисту, яку обрали для

свого виступу:

- усне повідомлення;
- доповідь з використанням стендів або плакатів;
- презентація роботи за допомогою новітніх мультимедійних технологій.

6. Напишіть повний текст виступу й декілька разів прочитайте його самостійно або комусь зі знайомих, оскільки це допоможе уточнити зміст, знайти потрібні слова, тон, інтонацію.

7. Не стверджуйте нічого такого, чого не можете довести.

8. Розкладіть на столі всі записи та матеріали, згрупуйте їх відповідно до послідовності викладу під час виступу.

9. Підготуйте наочність (графіки, схеми, таблиці) та продумайте, як краще її подати слухачам, аби не метушитися із записами і біля дошки.

10. Починаючи виступ, думайте не про своє хвилювання, а про контакт зі слухачами, про зміст виступу.

11. Пам'ятайте, що найменш цікавою формою викладу є опис, найцікавішою – розповідь.

12. Нотатки для виступу робіть на аркушах однакового формату. Ліворуч залиште поля для позначок, також позначте приблизну витрату часу на кожен пункт.

Поведінка під час презентації портфолію

1. Не варто поспішати, але й не потрібно забувати, що вас слухатимуть не більше за 5–7 хвилин. Тому заздалегідь розподіліть час.

2. Не стійте нерухомо, допомагайте собі жестами.

3. Зважте на міміку: залякле або скам'яніле обличчя не породжує довіри, а навпаки, залишає відчуття напруження.

4. Якщо потрібно заглянути до рукопису, опустіть очі, не нахилиючи голови.

5. Намагайтеся стежити за слухачами: якщо вас перестали

слухати, змініть тон мовлення; не прагніть підвищувати голос.

6. Відповідаючи на запитання, які вам обов'язково поставлять після закінчення виступу, спочатку подякуйте за запитання, а далі – відповідайте.

7. Використовуйте найрізноманітніші можливості мови, вибирайте нейтральні міжстильові, емоційно незабарвлені слова.

8. Не просто називайте якийсь факт, а висловте до нього своє ставлення.

9. Інтонація – найважливіший виразник вашого мовлення.

10. Не говоріть занадто тихо: тоді закрадеться думка, що ви не вірите у свої сили.

11. Моделюйте голос, щоб він не звучав монотонно.

12. Чергуйте довгі речення з короткими; довгі речення важко сприймати і розуміти, велика кількість коротких речень робить мову монотонною.

13. Частотне вживання особових займенників замість імен може призвести до неправильного тлумачення сказаного.

14. Основну думку завжди треба висловлювати з відповідним логічним наголосом.

15. Навчіться справляти на слухачів приємне враження своїм зовнішнім виглядом, поведінкою та манерами.

16. Для того, щоб переконати когось, треба знайти необхідні аргументи, упорядкувати їх і сформулювати.

17. Згадування про різні незвичайні пригоди та випадки, наведення прикладів дуже пожвавлюють виступ.

Завершальний етап роботи з портфоліо – оцінювання. Прихильники портфолійного оцінювання вважають його надзвичайно прогресивним, убачаючи в цьому певні переваги порівняно з традиційними іспитами, тестуванням [14; 22]. Оцінювання навчальних досягнень у зарубіжній і

українській педагогічній науці та практиці знаходиться на зрізі докорінного оновлення для досягнення відповідності новій меті освіти.

Сьогодні, за умов реформування вищої освіти, зміст, форми і методи, технології навчання студентів зазнають оновлення, що розкриває неминучість переходу до нових способів оцінювання досягнень майбутніх фахівців. Сучасні дослідники констатують, що освітяни суспільства знань шукають і впроваджують інноваційні технології, які би, по-перше, ефективно вимірювали рівень успішності студентів; по-друге, оцінювали не тільки рівень здобуття знань і навичок, а й життєво потрібні компетентності; по-третє, брали до уваги індивідуальні особливості людини, ступінь її персонального прогресу. Загалом такий підхід створює ефективну інноваційну модель оцінювання рівня розвитку та знань майбутніх фахівців. Саме тому в галузі освіти дедалі більшої актуальності набуває питання про пошук нових засобів оцінювання рівня навчальних досягнень студентів педагогічних ЗВО. Це пов'язано з тим, що:

- більш досконалі засоби оцінювання академічних досягнень студентів педагогічних закладів освіти підвищують якість професійної підготовки майбутніх педагогів;

- майбутні вчителі самі повинні добре опанувати згадані засоби; без цього сьогодні марно очікувати на зростання якості підготовки випускників українських шкіл.

На сучасному етапі проблема розроблення ефективних методів оцінювання рівня готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності залишається актуальною й у теоретичному, й у практичному вимірах, а тому не може бути розв'язаною без використання сучасних засобів оцінювання, серед яких – портфолійне оцінювання.

Найбільш значущими характеристиками та перевагами оцінювання методом портфоліо є:

- цілеспрямованість;

- чітко визначені наперед критерії оцінювання;
- поєднання обов'язково встановлених структурних частин і творчий підхід до наповнення портфоліо;
- систематична робота над укладанням напрацювань;
- використання елементів рефлексії й самооцінювання.

До основних характеристик портфолійного оцінювання належать:

- визначеність (добір чітких критеріїв для добору напрацювань до порт фоліо);
- спланованість оцінювального процесу;
- структурованість матеріалу;
- елементи самооцінювання та рефлексії студента;
- орієнтованість на результат.

В освітній практиці американської школи для підсумкового оцінювання навчального портфоліо застосовують таку чотирирівневу систему:

А. Найвищий рівень. Навчальні портфоліо такого рівня відзначаються різнобічністю відображення основних категорій і критеріїв оцінювання. Зміст портфоліо відображає значні докладені зусилля й очевидний прогрес студента в розвитку його логічного, абстрактного мислення, уміння виконувати завдання, прикладні й комунікативні вміння, наявність високого рівня самооцінки й творчого ставлення до дисципліни. У змісті й оформленні навчального портфоліо яскраво виявляються оригінальність і винахідливість.

В. Високий рівень. Портфоліо цього рівня демонструє високі знання й уміння студента на тлі відсутності окремих елементів з необов'язкових категорій, творчий елемент в оформленні портфоліо й оригінальність у його змісті.

С. Середній рівень. У навчальному портфоліо цього рівня основний акцент зроблений на обов'язковій категорії, із чого можна судити про рівень сформованості програмних знань і вмінь. Немає виявів розвитку творчого логічного, абстрактного мислення, прикладних умінь, здатності до змістовної комунікації мовою дисципліни (й усно, й письмово).

Д. Низький рівень. Досить неінформативне портфоліо, з якого важко сформулювати загальне уявлення про здібності студента. Здебільшого, у ньому представлено уривчасті знання з різних категорій, окремі аркуші з не повністю виконаними завданнями, зразки спроб виконання графічних робіт. З такого портфоліо майже неможливо встановити прогрес у навчанні й рівень сформованості якостей, які відображають пріоритетні цілі курсу та критерії оцінювання [26].

Важливо, щоб портфоліо уможливило простеження динаміки особистісного розвитку майбутнього педагога, що допомагає відстежити результативність його діяльності й у кількісному, й у якісному вимірах.

Портфоліо здобувачів освіти, які працюють над індивідуальною текою системно та відповідально, дослухаються до порад і рекомендацій викладача, завдання виконують творчо і ґрунтовно, зазвичай оцінюються як такі, що укладено на найвищому та високому рівнях. Портфоліо є важливим мотивуючим фактором навчання, тому що за будь-якої структури організоване так, що націлює студента на демонстрацію прогресу.

Студент, як наслідок, створює збірку матеріалів з навчальної дисципліни, яку може використати у процесі повторення, узагальнення та систематизації матеріалу з предмета, вивченні інших курсів (зокрема, портфоліо з курсу «Дидактика початкової освіти» доцільно застосовувати під час вивчення предметних методик), написання курсових робіт з педагогічних дисциплін, у ході виконання завдань навчальної (психолого-педагогічної), виробничої педагогічної практик, а в майбутньому – у професійній діяльності.

Із практики видається безсумнівним, що робота над укладанням портфоліо забезпечує формування у здобувачів вищої освіти організованості, системності, зосередженості – якостей, без яких не обійтись у майбутній професійній діяльності. Потенціал методу портфоліо полягає також у досягненні більшої індивідуалізації освітнього процесу, самостійності навчальної та науково-дослідної роботи студентів, спонуканні до участі в науково-практичних конференціях, семінарах, конкурсах, олімпіадах. У майбутніх педагогів формують готовність до використання методу портфоліо в практиці роботи початкової школи та здатність допомагати учням молодшого шкільного віку в підготовці різноманітних проєктів.

Отож, робота над індивідуальним портфоліо інтенсифікує розвиток самооцінювання та самоаналізу студентів, інтелектуальних і творчих здібностей, моральних цінностей. Здобувач вищої педагогічної освіти набуває здатності до самореалізації, самостійного творчого, критичного мислення, ухвалення важливих рішень. Значення застосування методу портфоліо в умовах сучасного закладу вищої освіти важко переоцінити, адже останній дає змогу:

- розвивати мотивацію учіння здобувачів вищої освіти;
- стимулювати ініціативність, активність, самостійність студентів, удосконалювати навички самоосвіти і самонавчання;
- розвивати навички рефлексивної й оцінної (самооцінної) діяльності майбутніх педагогів;
- удосконалювати вміння вчитися – ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність;
- сприяти індивідуалізації (персоналізації) освіти.

Робота над портфоліо створює умови для розкриття задатків і здібностей студентів, побудови індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача освіти, вияву активності та творчості.

Прихильники методу вважають, що портфоліо випускника у перспективі може слугувати доповненням до результатів державних або інших форм іспитів як інструмент найбільш повного розкриття дефіциту інформації про студента, що неминучий під час будь-якої екзаменаційної процедури. Портфоліо як накопичувальна оцінка відображає стабільні й довгострокові освітні результати, компенсуючи ефект випадкового успіху або неуспіху в ситуації іспиту, тестування.

Загалом портфоліо як метод навчання та оцінювання навчальних досягнень майбутніх педагогів відповідає вимогам часу, компетентнісного та діяльнісного підходів, а тому разом з іншими інноваціями вимагає подальшого детального науково-педагогічного обґрунтування й широкого впровадження в систему вищої педагогічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Анашкіна А., Яковлева В. Самостійна робота студентів при організації методики викладання дисципліни «Соціальна педагогіка». *Вісник НУБіП України*. 2013. № 3 (34). С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_3_3 (дата звернення 15 10.2022 р.)
2. Богданова І. Педагогічні інновації в системі підготовки вчителя: кінець ХХ – початок ХХІ століття: монографія. Одеса: М.П. Черкасов, 2009. 157 с.
3. Боровець О. Проектні технології як засіб реалізації діяльнісного підходу до організації професійної підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. Вип. 24 (1-2018). Кам'янець-Подільський, 2018. С. 38–42.
4. Васильченко Л. Технологія портфоліо в освіті. *Управління школою*. 2007. № 13. С. 54.
5. Васильченко Л. Технологія портфоліо в освіті: навч. посіб. Харків: Основа, 2009. 110 с.
6. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 384 с.

7. Голуб Г., Чуракова О. Портфоліо в системі педагогічної діагностики. *Педагогічна діагностика*. 2005. № 1. С. 181–195.
8. Голуб Г., Чуракова О. Портфоліо у системі педагогічної діагностики. *Педагогічна діагностика*. 2005. № 3. С. 56–81.
9. Гризун Л. Електронне портфоліо сучасного вчителя як засіб підвищення його професійної майстерності. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. Серія: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2012. С. 162–167.
10. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 21 с.
11. Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти: монографія / за ред. С. Вітвицької. Житомир: Полісся, 2015. 368 с.
12. Карамушка Л., Вознюк А. Особливості традиційного та інноваційного підходів до управління педагогічними працівниками в освітніх організаціях. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / ред. кол.: С. Максименко (гол. ред.) та ін. Київ: А.С.К., 2012. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С. Максименка, Л. Карамушки. Вип. 35. С. 44–49.
13. Коновалова Е. Функціональні обов'язки учасників освітнього процесу при впровадженні в практику портфоліо як методу оцінювання. *Практика адміністративної роботи в школі*. 2005. № 5. С. 20–22.
14. Кравченко В. Оцінка чи портфоліо? *Директор школи*. 2005. № 3–4. С. 18–19.
15. Макарова Т., Макаров В. Презентація портфоліо як альтернативна форма атестації вчителя. *Науково-методичний журнал заступника директора школи з виховної роботи*. 2005. № 3. С. 73–80.

16. Олійник Т. Портфоліо як чинник актуалізації особистості студента в умовах цифрового інклюзивного середовища. *Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті*: збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної конференції 14 червня 2018 р., м. Київ / наук. ред. В. І. Рябченко. Київ, 2018. С. 78–81.
17. Онопрієнко О. Портфоліо як засіб контролю результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2010. Вип. XIX. С. 121–127.
18. Панченко Л. Електронне портфоліо студента. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2018. № 7. С. 281–284.
19. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / кол. авторів; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.
20. Петухова Л. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища: монографія. Херсон: Айлант, 2007. 200 с.
21. Подлужна Н. Управління знаннями майбутнього фахівця на основі формування його портфоліо. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка; зб. наук. пр. / редкол.: В. Мікловда, М. Пітюлич, Н. Гапак та ін. Мукачево: Карпатська вежа, 2013. Вип. 1 (38). С. 227–231.
22. Портфоліо як засіб підвищення якості освіти / Л. Скальська, О. Нижник, А. Дутчак, С. Клімковська. *Методичний вісник*. Івано-Франківськ, 2009. № 2. 59 с.
23. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика / упоряд.: К. Волинець, Т. Люріна, О. Митник; за заг. ред. К. Волинець. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2012. 247 с.

24. Родигіна І. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання: посібник. Харків: Основа, 2008. 112 с.
25. Романенко Ю. Портфоліо студента: дидактичний аспект. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 2. С. 38–40.
26. Соколявська І. Портфоліо педагога. Харків: Основа, 2013. 224 с.
27. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Наказ МОН України від 23.03.2021 р. № 357). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення 25.10.2022 р.)
28. Степко М., Клименко Б. Болонський процес і навчання впродовж життя: монографія. Харків: НТУ«ХП», 2004. 112 с.
29. Чепіль М., Дудник Н. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.
30. Черемних М. Ділова гра «Портфоліо, або Щоденник особистих досягнень». *Практика адміністративної роботи в школі*. 2005. № 5. С. 25–27.
31. Чошанов М. Був. Складався. Залучався. Навчальний портфоліо як альтернативна система оцінки. *Учитель року*. 2002. № 4. С. 27–28.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Дейнега Олександр Вікторович, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Рівненського державного гуманітарного університету.

Дейнега Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління бізнесом Рівненського державного гуманітарного університету.

Сойчук Руслана Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Яремович Марія Андріївна, викладач, методист КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича», здобувач ступеня доктора філософії PhD Рівненського державного гуманітарного університету.

Глінчук Юлія Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету.

Акімов Вадим Юрійович, здобувач ступеня доктора філософії PhD Рівненського державного гуманітарного університету.

Журба Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Грицай Наталія Богданівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри природничих наук з методиками навчання Рівненського державного гуманітарного університету.

Яковишина Тетяна В'ячеславівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Лісова Світлана Валеріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій, Рівненського державного гуманітарного університету.

Третяк Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Боровець Олена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Синьчук Оксана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукове видання

**Освіта в умовах реформування:
теорія і практика:**

Монографія

**За науковою редакцією
доктора педагогічних наук, професора
Руслани Леонідівни Сойчук**

Підписано до друку 25.05..2023 р.
Формат 60x34x16 . Папір офісний.
Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 12,1.
Тираж 300 прим.

Видавець: Олег Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,
068 025 067 4, olegzen@ukr.net

Друк: кафедра педагогіки початкової,
інклюзивної та вищої освіти РДГУ
вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000
тел. 0-362-62-00-84